

Живорад Циглић

ПОТКОВИЦА

**Ко год не зна шта су муке тешке,
Нека пређе Албанију пешке...**

Ледене крхотине, као најтање иглице су се немилице забадале у утрнула, промрзла и удрвењена лица и руке. Колона се под налетима завијајућег и фијучућег ветра, ребрила, искошавала, кривудала, одупирући се невидљивом непријатељу, као да ће се челомице сударити и побости са њим, роговима са капа натучених на уши.

Намах наста тајац, ветар утихну и престаде, а наоштрена искошена колона се по инерцији затресе, затетура и исправи. На небесима се расцепише густе црни и тмасти облаци, а стидљиво жуто-сиво сунце, пусти млаке зраке и обасја грандиозну пустош, до небеса пропетих албанских планина, гудура и кланаца. Напред и назад, докле год људско око допире, преко брда, кршева, превоја, усека вијугала је, ломила се, стањивала и одебљавала црна колона српске војске у повлачењу.

На заравни крај уске залеђене камените стазице, указа се нестваран приказ. Бео, оглодан костур коња, само је глава читава вирила из снежне белине, а тужне, замућене очи гледале у недокучиву даљину. На тренутак сунчеви зраци обасјаше блештаво бела ребра коња-костура, као дирке клавира припремљеног за концерт у амбијенту беспућа, а изненадни хук ветра однесе у поноре неодсвирану мелодију.

Командир трећег вода, наредник Милун, изда заповед:

„Вод стој! Вољно!“

Прегладнели, промрзли, изнурени војници, застадоше, зањихаше се и формација колоне се разби у групице.

Док су једни седали строваљујући се у снег, група нагрну на оглодани костур коња-клавира, покушавајући тесацима да откину неки заостали комадић смрзнуте коњетине, па кад им се учини да нема ништа, заљуљаше и превртоше костур а беле дирке клавира утонуше у снег, носећи у себи некомпоновану последњу мелодију.

У небо штркнуше четири смрзнуте, укочене ноге, као четири цеви топова, а испод њих се указа замрзнута лабушина трбуха, са грудвицамаледа на кожи. Војска навали гулисати и сецкати лабушину гутајући замрзнуте комадиће меса, коже и длака, леденог спаса живота.

Наредник Милун притрча групи која се тискала око костура и громким гласом нареди, одгурујући војнике:

„Не смете јести живо место, наложићемо ватру и испећи га!“

Војници застадоше, исправише се, али неки су већ бечили очи гутајући смрзнуте комадиће.

Косан Живановић, војник из питомог и плодног села Каленић, где се додирују Тамнава, равна посавина и Колубара, где све што у земљу бациш ниче и буја, застаде прекинут наређењем командира Милуна. Призор четири укочене ноге уперене у небеса врати га у јучерашњи дан.

„Види ноге уперене као наши топови!“ – помисли.

Јуче је стигло наређење да сво гломазно и тешко наоружање мора бити расходовано и уништено да не падне у руке Арнаутима.

Војска је то тешко примила. Док су растављали топове, кварили затвараче, ломили ударне игле, војници су плакали као деца. Стрмоглављујући топове у понор, војници су ридали, запомагали и јецали као да се опраштају од најрођенијег, а хор очаја је одјекивао у пустошним пределима, лемећи и оно мало преостале наде у срцима онемоћале војске.

Хор нарикача за топовима је тако застрашујуће деловао, да мајор Тошић иступи испред и громким гласом викну:

„Тишина! Одмах престаните, јесте ли ви војска или плачипичке, ако Бог да кад дође време, добићемо нове и боље топове, па са њима у победу.“

Језиви хор занеме а хук ветра однесе ехо кроз долину. Војници су шмрцајући и крајевима рукава бришући умрљана лица, одгуравали и последње делове топова уз страшни тресак гвожђа које се уз бљесак варница одбијало и тонуло у мрачне поноре.

Мајор Тошић настави:

„Војници, браћо, све што вам је тешко баците, чак и пушку ако не можете носити, само чувајте шаторско крило и ћебе, јер нас тек очекује оно најгоре.“

Косан се прену из мисли, група око костура се проредила и он крете напред, још једном погледа у укрупнене ноге – топове. На шкиљавом сунцу бљесну одсјај метала. Он погледа према левој предњој ноzi и у магновењу помисли:

„Гле, потковица, таман за моју Лису.“

Док су се војници тискали гулисајући потрбушину, исправи се и тесаком одвали два четвртаста гвоздена клина са копита, обриса потковицу рукавом са свих страна и са дирљивом нежношћу и пажњом, спусти је у војничку торбу.

Крај наложене ватре која је тињала, а са полусувих грана цврчала и шиштала пара, одмрзавајући их, војници су прљили и пекли натакнуте на тесак комадиће потрбушине. Месо је цвилело, кожа шиштала и увијала се у колутиће као гусенице а длака нестајала у плавичастим пламичцима а при кожи остајали тамни чворићи. Војници су, дувајући у парчиће, бришући гаравило и пепео отвордним, промрзлим рукама гутали комадиће несажвакане, а живот се полако враћао, обустимајући им цело биће.

Кад су се окрепили, наредник Милун нареди припрему за преноћиште.

На заравни, згрчени један уз другог крај ватре, на шаторским крилима, покривени ћебадима, поспаше сном уморних ратника.

Косан прилази Лиси носећи потковицу у руци. Како јој се примиче она се стука и забацује главу, окреће се и бежи по зеленој ливади. Он сакри потковицу иза леђа, пружајући јој коцку шећера, Лиса опрезно приђе, истеже врат према руци, Косан је ухвати за улар, она се сецну, пропе, отрже из његове руке, са лакоћом прескочи врљике и одгалопира сокаком а за њом оста облак прашине.

Шта јој би, помисли Косан. Сигурно је осетила да је потковица са мрвог коња. Чудне су животиње, имају и оне души, помисли.

Утом се зачу неки далеки глас, све око њега поче да се мигољи и комеша, трже се и пробуди, а сурова стварност га обузе и проструја му кроз тело.

Завејана, замаскирана булумента, поче да се мигољи и покреће, грудве леда и снега пропадају и засипају врат, лице, теме. Наста комешање, гомила се развали, из ње се измигољише војници бауљајући и буљећи у бескрај албанских врлети и чука.

Невољни, прозобли и укочени борци почеше да се ређају један до другог. Кад се поређаше на месту логоришта остаде Миливој Павић, згрчен и непомичан.

Наредник Милун му приђе. „Миливоје, устај, збор!“

Продрма га а он се стровали постранце.

„Мора да је умро још ноћас, ја осећам да ми је хладно уз леђа, а он мученик, умро, а био је баш уз мене. Боже, како је лако умрети!“ – размишља Косан, док слуша наређење да прикупе камења и грања да га сахране.

Наредник извади из торбе комад свеће, запали је, заклањајући дланом лелујави пламен. Војници запрљише удубљење у леденој удолини, прекрише камењем Миливоја покривеног шаторским крилом, укрстише два дрвета више главе и кренуше тешким и тупим корацима.

Недуго затим наста нова невоља. Они који су јели живу коњетину поболеше се од срдобоље. Трпећи паклене муке и болове, чучали су крај стазе напрежући се да из себе избаце отров. Кад није у њима ништа остало, јављали су се лажни болови, опет би чучали, шкргутали зубима, јецали и колутали очима.

Колона се отегла, заостајање све чешће и дуже. Командир заустави вод на неком снегом прекривеном брежуљку. Заложише ватру. Војници у мањеркама топе снег, скупљају около неко лишће и гранчице, кувају то растиње, пију блутаву жућкасту воду одувавајући труње и гранчице, тражећи спаса у тим до тада неиспробаним чајним рецептима.

Ујутру на биваку оставише три друга прекривена грањем и камењем, срдобоља им није опростила грешку.

Што даље одмичу све је више мртвих и полумртвих. Укочени, распаднути, умрли, побијени од Арнаута, било је свеједно, смрт влада свуд около, глад, хладноћа. Терен све страшнији и тежи. Смрзнутим и надувеним рукама, пузали су и батргали по кршевитим врлетима, газили и пузали преко залеђених вода, пели се уз ледене литице, суљали се низ њих и нестајали у понорима.

Наилазе на све више избеглица, по голим камењарима, разасуте породице, жене, деца, старци уз ватрице, кувају чај. Скврчени, умотани у поњаве, рите и шаролике дроњке, личе на гомиле скитница из праисторије.

На једној чистини крај жуборећег потока отпоче палба. Арнаути са разних ћувика отворише ватру. Наста збрка и кукњава, падају мртви и рањени, војска залеже у заклоне и одговори плотунима, на оближњем брду поче лелекање и Арнаути се дадоше у бег, вукући за собом мртве и рањене.

Стални напади и препади Арнаута чинили су ситуацију још тежом и страшнијом јер су убијали и пљачкали изнурене војнике. Ноћу се шуњали и крали шта дохвате.

Вод пролази покрај дивље речице, све пусто и изумрло, покривено белином из које провирује голо, сиво-мрко стење оглодано вековним зубом времена, само што поток монотono жубори. Одмах потом око стазе леже мртви, полумртви, изнемогли. Уморан, гладан војник сео крај стазе, заспао и готово! Има их у свим положајима, на леђима, згрчени, превијени, разапети, млади и стари, мирни и непомићни.

У малој удолини крај стазе стравичан приказ. Два регрута седе један према другом, са упереним пушкама, клонулих глава на раме. Ноге распаднуте, босе. Један на левој ноzi има подерану чарапу из које висе комади тамне коже. Ноге надуване, у тракама поцрнелог меса. Прсти отечени, поотпадали, нису могли даље од бола и патње. Сели један наспрам другог и на команду „Пали!“ скратили муке.

Водник Милун је одавно напустио обичај припаљивања комада свеће, али овај приказ га потресе, приђе, извади патрљак свеће, припали је и постави између два мученика. Онда нареди војницима који су тетурали и са страхом и неверицом гледали сцену очаја, да их сахране, да бар остала пролазећа војска не види.

Положише их постранце, онако са пушкама чврсто стиснутим у рукама, навалише на њих гомилу камења и смрзнутог снега. Крај стазе оста гомила, прекривши једну од драма каквих је било свуда околo.

Даље, крај стазе седе два полумртва регрута, у њима живот на издисају. Један је скоро поцрнео од глади. живи костури. Моле милостињу или да их убију. Наредник Милун зађе у вод, сваки одвоји нешто од своје немаштине, нахранише их и поведоше са собом.

Смрт никада није била немилосрднија, ратници нису гинули у јуначкој борби, већ су падали у пустој, туђој земљи, од прикривених арнаутских пљачкаша, глади, зиме, болештина, тражећи пут спасења.

Вод тумара даље, прикази све језивији, из мочварног муља из кога се једва извлаче уморне, промрзле ноге, вири згрчена рука. Крај ње у глибу плива шајкача. Мало даље, само колено провирује изнад кала, до њега мршава, голобрадо лице земљане боје, избочене беле кости јагодица са рупама уместо очију одавало је изглед уништене фреске из средњовековних манастира. Из глиба вири надувен стомак коња.

Колона корача ћутке, трудећи се да не гледа у страну.

„Бар су донекле људски сахрањени, да их не растржу, глабају и развлаче звери,“ - помисли Косан гледају преда се, пазећи да стаје у стопе претходника из колоне.

Наилазе у шуму ужаса. Огромне крошње оголелих грана, голе млатарају док фијук ветра кроз њих свира најстрашнији посмртни марш а доле, испод њих сцене из пакла.

Крај дебелог дрвета, одупрти леђима, седе три костура, крај њих шајкаче. Мршава, голобрада лица са делимичним парчићима коже између којих се беласају кости лобање. Више њихових глава лобања са којих је коса у праменовима са деловима коже висила лепршајући у ритму мелодије завијајућег ветра невештом руком у кори дрвета урезана три крстића. Околo костури у најнеобичнијим позама. Загњурених глава у земљу, чучећи покрај влажних пепелишта некадашње ватре, леже згрчени од болова заплетени у трњак, висе на тешким гранама које су допирале до тла, искежених лица, празних

очних дупљи, накривљених капа, гологлави. У муклој тишини, кроз влажни задах смрти, војска је тихо и журно ћутке пролазила одајући последњу пошту страдалим саборцима – мученицима.

Крф, предивно зелено острво, прекривено зрацима светлости, са горостасним кипарисима, огромним воћњацима поморанци, лимуна и маслина, личило је на прави земаљски рај после Албанског чистилишта и пакла. Дошао је дан спасења. Нажалост не за све. Изнурена, прегладнела и болештинама раздирана српска војска је клонула, тражећи оздрављење и опоравак.

На малом острву Виду, крај Крфа, Француска болница. Стотине хиљаде војника одвођене су тамо на лечење, а мало их се вратило. Масовно умирање сваког дана, настављено је и ту. Међу војском се шапутало како на Виду не сахрањују мртве, већ их бродићем одвозе на отворено море и бацају у воду. На хиљаде их је тако сахрањено. Била је то највећа плава гробнице једне војске откад је света и века.

Бела стада шатора прекрила су острво Крф. Докле поглед допире, низали су се редови чадора као ниске бисера који су подсећали војнике на стада оваца, остављених по перивојима у домовини. Војници су лутали међу низовима шатора, тражећи свој, па су их китили, привезивали крпице, узице, цртали разне знаке и шаре како би их препознали.

Косан се опоравио, помажући болеснима, извршавајући војничке дужности и обавезе, време му је брзо пролазило. У слободним тренуцима, одлазио би у тиху увалу крај мора, седао ослоњен леђима на стабло кипариса и зурio у огромни водени бескрај.

Из торбе би извадио потковицу, окретао је и загледао размишљајући како ће изгледати на Лисиној ноzi. Онда би њен лук окренуо према мору, гледајући како се хоризонт лагано стапа и прелива из тамно плаве површине у сиво мрко небо. Сећајући се завичаја, кроз лук потковице као чаробне кугле би видео Каленић, поља, њиве, ливаде, кућу и авлију а у њој жену Станију како из кецеље баца зрневље, хранећи пилиће. Плавокоса ћеркица Катарина трчкарала би око ње узимајући из маминог крила зрна, бацала их пилићима, смејала се покушавајући да ухвати жуто пиле, које јој је увек за мало измицало. Док је он замишљао и унутрашњим оком видео призор, пролећни сутон кроз измаглицу се спуштао над пољима и њивама Каленића. Онда би оседлао Лису а на њеној левој предњој ноzi би засијала потковица, узјахао је, подигао плавокосу ћеркицу испред себе, потерао Лису касом на сокак. Ћеркица Катарина је од задовољства вриштала а њене плаве коврџе му се уплитале око руку.

Талас бучно заплъусну обалу, Косан се прену и врати у стварност. Врати се у логор, после вечере леже а потковицу стави под узглавље.

Тога јутра савише шаторе, очистише логориште и под пуном ратном спремом кренуше на пристаниште. На броду их дочека жесток ветар шаљући огромне таласе. Брод се љуљао, поскакивао и увијао стењући и цвилећи, опирући се силини буре.

Потпоручник Милун окупи вод на палуби која се клатила и објасни како да се владају на броду.

„Немојте случајно да дирате ове жуте кваке на вратима, то није злато!“

„Знамо, знамо, госн потпоручниче, рекао нам је каплар Косан.“

„Живановићу, откуда ти знаш да то није злато?“

„Госн потпоручниче, моја кућа има исте овакве кваке на вратима.“

„Види молим те, па ти си неки бујер!“ – насмеја се потпоручник.

Брод је срљао у сусрет све већим таласима који су стизали из даљине, расли и претварали се у водена брда, обухватајући целу лађу, дижући је у небеске висине. Онда би се талас одједном измакао а брод би пропадао у црну празнину понора, цвилећи и увијајући се да би опет полетео у сусрет још већем таласу.

Војници су бледи, згрчени, преплашени, држећи се за ограду или било шта друго ригали, гушећи се од превртања утробе.

Одједном неко повика: „Земља, земља!“ Упловише у мали залив и брод после силног маневрисања пристаде уз обалу.

Огољено камено брдо са по неком избоченом стеном, обрасло ту и тамо трњаком и лозом у жбунастим ћубама, стрмо, на врху утврђен и укопан непријатељски одред, војска опколи са три стране. Наредба: „Освојити стратешки важан положај, по сваку цену!“

Пуковник Тошић изда заповед:

„Војници, јунаци, напред у славу! Јуриш!“

Из стотине грла одјекну отегнути узвик: „Јурииш, напреед!“

Војска искочи из заклона и крете уз брдо пуцајући.

Наста жестока пуцњава, са брда се огласише топови. Војници јуришају уз камењар, заклањајући се за избочине. Одозго топови грувају, гранате експлодирају на тврдом камену а киша шрапнела и камених крхотина бије и коси јуришнике који пузе уз брдо. Погођени уз крике падају суљајући се низ падине камењара.

Каплар Косан се придиже, потрча уз брдо. Граната севну, подиже га и баци на избочину стене. Наста мрак.

Косан се трже, придиже и седе. Пред њим стоји болничар са црвеном траком на рукаву, у руци држи потковицу. У даљини на врху брда одјекују пуцњи и експлозије.

„Врати моју потковицу!“

„Знам да је твоја, него, гледам.“

„Шта гледаш?“

Гледам како ти је спасила живот!“

„Који живот, шта причаш?“

„Ево ти па види. Гелер је ударио у потковицу. Да је ниси имао сада би био мртав.“

Косан узме потковицу. Увијена, са дубоким ожиљком од гелера изгледала је чудно. Зграби пушку која је лежала покрај, и док су из раздеране торбе испадале ствари, отрча уз брдо, где је војска последњим пуцњима рашчишћавала тек заузето стратешки важно брдо.

Вест о потковици спаса се муњевито проширила, сви су долазили да је виде, загледали и не верујући вртели главама.

„Није то ништа, мало увијена, то ће Љуба Шмит да загреје и поправи, велики је он мајстор. Носим је преко целе Албаније за моју Лису кад дођем кући,“ објашњава Коасн зачуђеним војницима, још не поимајући шта се заправо догодило.

Неко зове на капији поименце: „ О Тино! О Тино!“

Истрчим да видим ко је.

Иза капије у чудној униформи стоји војник. Приђем ближе, он млад, скоро дечак, бркови тек бруцали, на глави шајкача, војнички стари копоран са опасачем и фишеклијама, на рамену пушка, шајкане панталоне и опанци капичари.

Хајде уђи, отварам капију и не питам ко је и од чије војске, у животу сам се нагледао свакаквих војника.

Улази у авлију, смешка се и грли ме.

„Ја сам твој деда Косан, не познајеш ме.“

Тргнем се на те речи.

„ Ти си деда Косан, што си тако окаснιο, тек сада се враћаш са Солунског фронта?“

„ Нисам могао пре, а што си ти тако остарио?“ чуди се деда Косан.

„ како не бих остарио, читавог века те чекам да се вратиш, а тебе нема. Хоћеш ли да се играмо, да ми направиш пуцаљку од зове, то сам одувек желео?“

„Оћу, оћу, полако, има времена, а где је моја Катарина, нисам је видео сто година!“

„Ево је у кући, ајде уђи!“

„ Нека, сачекаћу напољу, зови је да изађе.“

Утрчим у кућу, мама седи за машином и нешто шије.

„ Хајде, брзо излази, дошао твој отац Косан са Солунског фронта, зове те да изађеш.“

„ Какав отац? Какав Косан? Шта булазниш!?“

„ Твој отац Косан, мој деда, дошао са Солунског фронта, зове те да изађеш.“

„ Какав те сад Солунски фронт споао, он га није ни видео. Погинуо је пре сто година још 1914. године на Мачковом камену код Крупња.

„ Откуд ти сад тај Мачков камен, о чему говориш, а шта је са оном потковицом?“

„ Којом потковицом?“

„Оном више спољних врата, што је донео са Солунског фронта из Абаније.“

„А, ти на ту потковицу мислиш, њу су они заковали више врата за срећу кад су пошли у рат“

„Који они?“

„Мој отац Косан и осам стричева и сви су изгинули осим чича Пере.“

„Како изгинули, где су изгинули?“

„Како! Лепо знаш како се гине у рату, како кога стрефи. Из наше куће је погинуло њих осам, Бошко на Лепеници, Душан на Бевђелији, Ђурађ на Драчу, Јован у Браденау, мој отац Косан на Мачковом камену, Радивој у Младеновицу, Светислав на Подгорици и Светолик у Љешу. Само се чича Пера врати, он је прошао све ратове, и Албанију и Солунски фронт.“

Шта? Зар је и деда Пера био у рату?“

„Јесте, он је једини из куће преживео све.“

„А зашто никада није хтео да прича о томе, о рату?“

„Није хтео, било га је срамота.“

„Како, зашто срамота?“

„Зато што је он једини преживео, а остали изгинули.“

„Добро, а сад излази, чека те отац!“

„Ево, само да зашијем овај шав.“

Истрчим напоље а деде Косана нема. Тражим га у авлији, вајату, магази, чардаку, подвирујем под млеку, јок, нема га нигде.

Ма где нестаде? Остао је пред вратима, кренем да га дозивам, али глас никако да изађе из грла.

Утрчим у кућу да кажем мами, кад тамо, нема ни ње, нема ни шиваће машине.

Шта ово би, где сад и она нестаде, гледам по собама, нема је нигде. Онда из петних жила зашнем викати: „О мама! О ма..!“ тргнем се из сна, сав презнојен, цептим као прут.

Значи тако, а ја цабе писао причу и чекао целог века да се деда Косан врати и направи ми пуцаљку од зове, а он није ни стигао на Солунски фронт, пожурио да погине још пре.

Знам ја, то су мени криви деда Цвеја и деда Бранисав, Солунци, носиоци Карађорђевог звезде. Чим се њих двојица састану, ја бацам све па потрчим да слушавам приче о ратовима. Колико сам само пута био бијен и грђен због тога. Баталим све послове па трк да их слушавам. А вала, умели су да причају о борбама, јуришима, повлачењима, ранама. Чим их видим, а ја трк иако сам скоро све њихове приче знао напамет, волео сам да их слушавам, јер су умели да потуре, праметну, допуне, досете се нечег новог, додају, заковрну, па су приче увек испадале нове и друкчије.

И шта ћу сада, остаје ми само деда Пера да му поклоним ову причу.

Ма не, поклонићу је свим страдалим и преживелим ратницима.